

İÇ DİNAMİKLERİN DIŞ POLİTİKA KARARLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ: HAŞİMİ ÜRDÜN KRALLIĞI'NIN BÖLGESEL POLİTİKALARI ÖRNEĞİ*

ANALYSIS OF THE IMPACT OF DOMESTIC FACTORS ON FOREIGN POLICY DECISIONS: THE CASE OF HASHEMITE KINGDOM OF JORDAN

Araştırma Makalesi
Research Paper

Betül ÖZYILMAZ KİRAZ**

Öz:

Ülkelerin iç dinamiklerinin dış politika kararları üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu, günümüz Dış Politika Analizi çalışmalarında yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Bu çalışmanın temel amacı bu görüşü test etmektir. Bu amaca ulaşmak için vaka çalışması yöntemi tercih edilmiş olup iç dinamiklerin dış politika üzerinde etkisinin olup olmadığı sorusuna Haşimi Ürdün Krallığı örneği özelinde cevap aranmıştır. Çalışmada coğrafya, siyasi tarih, ekonomik durum, demografik yapı ve rejim tipinden oluşan iç dinamikler bağımsız değişken olarak alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, Ürdün özelinde, söz konusu iç dinamiklerin dış politika kararlarını etkiledikleri ancak bu etkinin karmaşık bir etki olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre her iç dinamik aynı oranda etkiye sahip değildir; zaman zaman iç dinamiklerden bazıları diğerlerinin etkisini sınırlandırarak dış politikanın yürütülmesinde daha belirleyici olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, İç Dinamikler, Haşimi Ürdün Krallığı.

Abstract:

It is now commonly accepted in Foreign Policy Analysis that domestic factors have determining impact on foreign policy decisions. Main aim of this study is testing this argument. To reach this aim case study method is used and the question that whether domestic factors impact foreign policy or not is tried to be answered through special focus on Hashemite Kingdom of Jordan. Throughout the study domestic factors composed of geographical position, political history, economic situation, demographic structure and regime type are taken as independent variables. It is concluded that, in the case of Jordan, domestic factors in question affect foreign policy decisions; however, this impact is a complex one. Each dynamic does not have equal impact; some dynamics limit the impact of others and become more decisive on foreign policy.

Keywords: Foreign Policy, Domestic Factors, Hashemite Kingdom of Jordan.

* Makale Geliş Tarihi: 31.07.2019
Makale Kabul Tarihi: 01.05.2020

** Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, betul.ozyilmaz@hbv.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1513-3290

GİRİŞ

Ülkelerin iç dinamiklerinin dış politika kararları üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu, günümüz Dış Politika Analizi çalışmalarında yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Bu çalışmanın temel amacı bu görüşü test etmektir. Bu amaca ulaşmak için vaka çalışması yöntemi tercih edilmiş olup iç dinamiklerin dış politika üzerinde etkisinin olup olmadığı sorusuna Haşimi Ürdün Krallığı'nın bölgesel dış politikası örneği özelinde cevap aranmaktadır.

Siyasal bir toplum olarak geçmişi olmaksızın yapay bir şekilde belirlenen sınırlar çerçevesinde bir devlet olarak ortaya çıkan Ürdün'ün, bölgedeki diğer birçok yapay sınırlı devletin aksine on yıllardır rejimini devam ettirmesi ve bunu bölgenin güçlü ülkeleriyle çevrelenmiş olmasına, kıt kaynaklarına, hatırı sayılır ölçüde mülteci ve göçmen içeren demografik yapısına ve dış ülkelerin aynı ve nakdi yardımlarına ve doğal kaynaklarına bağımlı olmasına rağmen başarabilmesi ülkeyi, dış politika analizi açısından oldukça dikkat çekici kılmaktadır. Bahsi geçen olumsuz iç dinamiklere rağmen güçlü bölgesel rakiplerinin arasında egemenliğini ve güvenliğini koruyabilmesi özellikle iç dinamikler ile dış politika ilişkisi açısından incelemeye değer görülmektedir. Buradan hareketle, bu çalışmada, Ürdün'ün bölgesel dış politikası örnek vaka olarak seçilerek hem iç dinamikler-dış politika ilişkisine dair literatüre hem de Ürdün ile ilgili literatürün genişlemesine bir nebze olsun katkıda bulunmayı hedeflenilmektedir. Başka bir deyişle, Ürdün dış politikasının bir konu olarak, iç dinamiklerin dış politikaya etkisi çerçevesinde ele alınmasının literatür açısından katkı sağlayıcı olduğu düşünülmektedir.

Ülkelerin iç dinamikleri denildiğinde öncelikli olarak akla gelen unsur rejim tipi olmakla birlikte bu çalışmada ülkelerin iç dinamikleri rejim tipinin yanı sıra coğrafya, siyasi tarih, demografik yapı ve ekonomik durumu da içerecek şekilde ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, coğrafya, siyasi tarih, ekonomik durum ve rejim tipini kapsayan iç dinamiklerin dış politika kararları üzerindeki etkisi Ürdün örneği üzerinde test edilmektedir. Söz konusu iç dinamikler vaka çalışmasının bağımsız değişkeni iken dış politika kararları ise bağımlı değişkeni oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiye dair hipotezlerin açıklanmasına ayrılmıştır. İkinci kısımda Ürdün'ün iç dinamikleri incelenmekte olup takip eden kısımda ise önemli bölgesel sorunlardaki dış politika kararları ele alınmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise başlangıçta ortaya konulan hipotezlerin geçerliliği, Ürdün özelinde elde edilen bulgulara göre değerlendirilmektedir.

1. İÇ DİNAMİKLERİN DİŞ POLİTİKA KARARLARI ÜZERİNDEKİ MUHTEMEL ETKİLERİNE DAİR HİPOTEZLER

Çalışmanın bu kısmında ülkelerin coğrafyaları, siyasi tarihleri, ekonomik durumları, demografik yapıları ve rejim tiplerini içeren iç dinamiklerin (bağımsız değişken), dış politika kararları (bağımlı değişken) üzerindeki etkisi konusundaki hipotezlerin açıklanmasına ayrılmış. Bu noktada beş temel hipoteze yer verilmektedir.

Hipotez 1: Coğrafya, dış politika üzerinde etkisi görülen iç dinamiklerden bir tanesidir.

Bir ülkenin fiziksel olarak dünyanın neresinde bulunduğu, kara ülkesi ya da ada ülkesi olması, denize kıyısının olması ya da olmaması, nehirleri, dağları ya da çöllerinin bulunması, doğal kaynaklarının durumu gibi coğrafi özellikler dış politika kararları alınırken dikkate alınması gereken unsurlar olmaktadır.

Hipotez 2: Ülkelerin iç dinamiklerden bir tanesini oluşturan siyasi tarih, dış politika eğilimlerini şekillendirmektedir.

Bir devletin nasıl kurulduğu, geçmişte hangi devletlerin ya da uygarlıkların mirasçısı olduğu, kolonyel bir geçmişinin var olup olmadığı, eğer varsa bağımsızlığını nasıl elde ettiği gibi soruların cevapları ile tarihsel süreç içerisindeki siyasi/ideolojik hareketlilik ya da süreklilik; kimlik oluşumu gibi unsurlar aynı zamanda ülkelerin dış politika önceliklerine dair ipuçları sunmaktadır.

Hipotez 3: Ekonomik durum, ülkelerin dış politika kararlarını etkileyen önemli bir unsurdur.

Ekonominin önemli bir girdisi olarak enerji kaynaklarının durumu ve çeşitliliği; ülkenin toplam geliri ve kişi başına düşen milli gelir; sanayileşme durumu ve ekonomide sanayinin sektörünün yeri gibi dinamikler ülkelerin dış politika davranışını etkilemektedir.

Hipotez 4: Ülkelerin demografik yapıları, dış politika karar alma sürecinde belirleyici rol oynamaktadır.

Nüfusun bileşimi, mevcut etnik ve dini grupların kompozisyonu ve nüfusun dağılımını etkileyen göç hareketleri gibi demografik unsurlar bir yandan toplumsal yapıyı değiştirirken diğer yandan da ortaya çıkan değişiklikler dış politika sürecine de yansıtılmaktadır. Demografik yapıda ağırlığı olan etnik ya da dini grupların çıkarlarının temsili bir dış politika önceliği haline gelebilmekte ya da karar alıcıların önceliklerini sınırlandırabilmektedir.

Hipotez 5: Rejim tipi ile dış politika karar alma süreci arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Rejim tipi, kamuoyu ve muhalefetin politika kararlarının alınmasında ve yürütülmesindeki rolüne dair ipuçları sunması açısından önemlidir. Demokrasilerde kamuoyunun ve çeşitli çıkar gruplarının dış politika karar alma sürecine etki etme şanslarının daha yüksek olduğu düşünülürken demokratik olmayan rejimlerde dış politika oluşturma sürecinde muhalif kamuoyu ve siyasi partilerin tutumları karşısında siyasi baskı ve meşrulaştırma stratejileri izlendiği ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla demokratik rejimlerde dış politika kararları kamuoyunun görüşleri de dikkate alınarak oluşturulurken demokratik olmayan rejimlerde, özellikle monarşilerde, nihai karar merci tek bir kişi olmaktadır.

2. HAŞİMİ ÜRDÜN KRALLIĞI'INDA İÇ DİNAMİKLER

Çalışmanın temel hipotezlerinin ortaya konulmasını takip eden bu bölümde, Haşimi Ürdün Krallığı'nın iç dinamikleri analiz edilmektedir. Bu çerçevede Ürdün'ün coğrafi özellikleri, siyasi tarihi, ekonomik durumu, demografik yapısı ve rejim tipi incelenmektedir.

2.1. Coğrafya

Ürdün kuzeyinde Suriye, kuzeydoğusunda Irak, güneyinde ve doğusunda Suudi Arabistan ve batısında İsrail ile sınır komşusudur. Kendisinden daha güçlü komşuları Irak, Suriye, Suudi Arabistan ve İsrail arasında doğal coğrafi engellerin olmaması ve ülkenin özellikle su ve petrol gibi doğal kaynaklar açısından fakir olması, Ürdün'ün kırılganlığının coğrafi temellerini oluşturmaktadır (Dessouki ve Abul Kheir, 2008: 254). Ürdün topraklarının sadece %3,3'ü ekilebilir arazidir. Ülkede düzenli hasat elde edilen toprak oranı ise sadece %1,18'dir (Anadolu Ajansı, 2017). 1998 yılı verilerine göre Ürdün'ün yaklaşık 92.000 kilometrekarelik toplam alanının sadece 750 metrekaresi sulu arazidir (Library of Congress, 2006: 7).

2.2. Siyasi Tarih

Resmi adıyla Haşimi Ürdün Krallığı, yabancı bir devletin ve taht arayan bir prensin çıkarlarını korumak adına oluşturulan, bu özelliği itibarıyla da siyasal bir toplum olarak geçmiş olmayan yapay bir devlettir. Ürdün, Osmanlı döneminin son zamanlarında Suriye vilayetinin ihmal edilmiş bir kısmı, Osmanlıların üzerlerinde pek kontrollerinin olmadığı Bedevi aşiretlerinin yaşadığı bir çöldü (Cleveland, 2008: 239). Ürdün, 1917 yılında İngiltere tarafından işgal edilene kadar Osmanlı toprağı olarak kalmıştır. Osmanlı'nın kaybettiği Arap topraklarında, İngiltere ve Fransa, daha sonra bağımsız birer devlet olacak bir dizi yeni teritoryal oluşuma gitmiş ve Ürdün de bunlardan bir tanesi olmuştur (Halliday, 2005: 81).

İngiliz kontrolündeki Ürdün'de 1920 yılında İngiliz-karşıtı ayaklanmalar başlamış ve İngiltere bununla baş edebilmek için arabulucu yöneticilere ya da yerel işbirlikçilerine ihtiyaç duyar olmuştur. Bu ihtiyaca cevap olarak İngiltere, bölgedeki muhalif aşiretleri harekete geçirme potansiyeli bulunan ve aynı zamanda Irak Kralı Faysal'ın kardeşi olan Emir Abdullah'a Ürdün tahtını teklif etmiştir. Abdullah tahtı kabul etmiş, kurulacak devletin, Filistin mandasının bir parçası olmasına ve 1917 Balfour Deklarasyonu'na dayanan Yahudi yerleşimine kapalı kalmasına karar verilmiştir (Catherwood, 2006: 178-180; Blackwell, 2009: 5). Milletler Cemiyeti'nin 1922 yılında aldığı bir kararla da Filistin'de kurulacak İngiliz manda yönetiminin esasları belirlenmiş ve Filistin'in sınırları tespit edilmiştir. Bu karara göre, Akaba Körfezi'nde Akabe şehrinin 2 mil batısında başlayıp, Araba vadisi ve Ölü Deniz'den geçip, Şeria Nehri'nin Yarmuk Nehri ile birleştiği noktaya uzanan ve oradan Suriye sınırına ulaşan çizgi sınır olarak kabul edilmiş ve bu çizginin doğusunda da Ürdün Emirliği kurulmuştur (Yılmaz, 2004: 23; Milton-Edwards ve Hinchcliffe, 2009: 28; Tınas, 2019: 254).

Merkeze bağlı olmayan bir aşiret bölgesine istikrar getirmek amacıyla yaratılan Ürdün, 1946 yılında İngiltere ile yaptığı bir ittifak antlaşması ile bağımsız olmuştur. Bu antlaşma ile Ürdün Emirliği, Ürdün Krallığı adını almış ve Emir Şerif Abdullah artık Kral Abdullah olmuştur. 1946 yılı itibarıyla bağımsızlığını yeni kazanmış Ürdün Krallığı, İngiltere'nin Ortadoğu'daki manda yönetimi tecrübesinin en başarılısı görünümündeydi (Tell, 2013: 137). 1948'de yapılan yeni bir antlaşma ile de ülkenin yeni adı "Haşimi Ürdün Krallığı" olarak değişmiştir (Yılmaz, 2004: 23).

2.3. Ekonomik Durum

Ülke ekonomisinin dayandığı sektörlere bakıldığında Ürdün'ün GSYİH'sının %4,3'ünü oluşturan tarım sektörü oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018). Coğrafi özellikleri de göz önünde bulundurduğunda Ürdün'ün yoğun bir biçimde gıda ithalatına dayandığı görülmektedir. Gıda ve canlı hayvan ithalatının yoğunluğu, bu alanlarda ticaret açığı yaratarak Ürdün'ün ulusal ekonomisi için gerçek bir yük oluşturmaktadır (Wilson, 1991: 51). Sanayi sektörünün ekonomi içerisindeki payı %29 olup Ürdün bu açıdan pek çok Arap ülkesinden ayrılmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018). Hizmet sektörü ve turizm de Ürdün ekonomisini ayakta tutan önemli sektörlerdendir (Anadolu Ajansı, 2017).

Ekonomik durum açısından değerlendirildiğinde Ürdün'ün sürekli açık veren bir ekonomiye sahip olması, ülkenin dış ekonomik yardıma ve dış kaynaklı yatırımlara ihtiyaç duymasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, Batıdan gelen yardımların yanı sıra, Irak ve Körfez ülkelerinin aynı ve nakdi yardımları ve ağırlıklı olarak da Körfez ülkelerinde çalışan kalifiye Ürdünlü işçilerin gelirleri, Ürdün ekonomisi için bir dayanak niteliğindedir (Yeşilyurt, 2009: 49). Bütçenin sürekli açık vermekte olduğu Ürdün'de kamu gelirlerinin yıllara göre %10 ile %60 arasında değişen bölümünü dış yardımlar oluşturmaktadır (Central Bank of Jordan, 2008).

Bu bağlamda Ürdün, özellikle İngiltere ve ABD'den ekonomik destek görmektedir ve uluslararası finansal toplumun diğer üyeleriyle de iyi ilişkiler içerisinde kalmak durumundadır (Milton-Edwards ve Hinchcliffe, 2009: 99). Ürdün 2001'de ABD ile Serbest Ticaret Antlaşması imzalamış, 1996'da ABD'nin NATO-dışı müttefiki olmuş, 2010'da Avrupa Birliği'nin "bölgede ortaklık yapılabilir gelişmiş ülke" statüsüne yükselmiş ve Avrupa-Akdeniz serbest ticaret bölgesinin üyesi olmuştur. ABD, Ürdün'e yalnızca ekonomik içerikli değil askeri içerikli yardımlarda da bulunmaktadır. ABD'nin bu yardımları, Ürdün'ün istikrarını sürdürmesine ve rejim güvenliğini sağlamasına yönelik yardımlardır (Akbaş, 2012: 452).

Bunlara ek olarak Ürdün, doğu ve güneydeki Arap komşularının aksine, petrol ve doğalgaz gibi önemli ve ekonominin temelini oluşturan enerji kaynaklarından yoksundur. Ülke petrol arzını Suudi Arabistan ve Irak'tan, doğalgaz arzını ise Mısır'dan karşılamaktadır. Ayrıca Ürdün su kaynakları açısından da dünyanın en kıt kaynaklarına sahiptir (Akbaş, 2012: 449). Hal böyle iken petrol arz kaynaklarına erişim Ürdün ekonomisinin esas kaygılarından bir tanesi haline gelmektedir.

2.4. Demografik Yapı

Ürdün siyasi tarihi, ülkenin ortaya çıkmasından itibaren Filistin ulusal hareketi ile çakışmıştır. 1948 yılında İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından başlayan çatışmalara Ürdün'ün Arap Lejyonu da katılmıştır. Savaş İsrail'in zaferi ile sonuçlanmış ancak Ürdün savaş sırasında işgal ettiği Doğu Kudüs ve Batı Şeria topraklarından çekilmeyi reddetmiştir. Böylece hem Ürdün Araplar için önemli bir tehdit teşkil eden İsrail ile komşu olmuştur hem de o dönemde 440,000 kişiden ibaret olan Ürdün nüfusu bir anda üç katına ulaşmıştır. Doğu Kudüs ve Batı Şeria'nın ilhak edilmesiyle 790,000 Filistinli Ürdün topraklarına yerleşmiş ve Krallığın vatandaşlık yasası yeniden düzenlenerek Filistinli mültecilere vatandaşlık hakkı tanınmıştır (Alpay ve Ertürk, 2012: 8).

Ürdün, ülkesinde yaşayan Filistinlilere vatandaşlık hakkı veren tek Arap devleti durumundadır. 1960'lı yıllarda FKÖ'nün operasyonları için kullandığı temel üs Ürdün olmuştur. Bu durum 1970'lere kadar devam etmiş, 1970-71 yıllarında Filistinli gruplarla Ürdün güvenlik güçleri arasında meydana gelen ve Kara Eylül olayları olarak bilinen çatışmalardan sonra FKÖ, Ürdün topraklarından atılmıştır (Beinin ve Hajjar: 5). 1988 tarihinde ise Kral Hüseyin, Batı Yakası topraklarından vazgeçme kararı almıştır. Ancak Ürdün'de yüzbinlerce Filistinli Ürdün vatandaşı olarak ikamet etmeye devam etmektedir.

Bunun yanı sıra 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalini takip eden süreçte büyük bir Iraklı nüfus, güvenlik gerekçesiyle ülkelerinden ayrılarak Ürdün'e iltica etmiştir. Iraklı nüfusun Ürdün'e akışını, 2011 yılından beri sürmekte olan Suriye iç savaşı sırasında ülkesini terk eden yüzbinlerce Suriyelinin Ürdün'e gelişi takip etmiştir. Kısacası Ürdün, başka Arap ülkelerinden halkların hatırı sayılır bir oran oluşturduğu bir demografik yapıya sahiptir.

2.5. Rejim Tipi

Haşimi Ürdün Krallığı'nın rejimi anayasal monarşidir. Hükümet Kral tarafından atanmakta ve parlamentoya karşı sorumlu olmaktadır. 1952 Anayasasına ile Ürdün'de düşünce özgürlüğü garanti altına alınmış ve Ürdünlülere dernek ve siyasi parti kurma hakkı tanınmıştır (Jarrah, 2009: 3).

Anayasada tanınan bu hak ve özgürlüklerin yanı sıra Ürdün, 1990'lı yılların başında siyasi reform süreci yaşamış ve bu süreç 1957 yılından beri geçerli olan sıkıyönetimi kaldırmış, siyasi katılım için yeni bir çerçeve çizmiş ve muhalefetin siyasi yaşama katılımının önünü açmıştır. Yıllardan beri ilk kez İslamcı partiler hükümete katılmıştır. Fakat bu gelişmeler 1993 yılında Seçim Yasası'nın değiştirilmesi sebebiyle sekteye uğramış, Kral'ın manevra kabiliyetini genişletecek düzenlemeler yapılarak muhalefetin karar alma sürecindeki rolü sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Farklı önceliklerinden dolayı rejim, reform sürecini askıya almıştır (Barari ve Satkowski, 2012: 44-45).

Bu süreç 2000'li yıllarda benzer şekilde devam etmiştir. Örneğin 2001 yılında kabul edilen Halk Meclisi Kanunu (Public Assembly Law), ifade özgürlüğüne ve siyasi

hareketlere kısıtlamalar getirmiş ve medyayı millileştirmiştir. Bu durum, “hükümetin politikalarını desteklemek için işe alınmış bir gazeteci ordusu” yaratmıştır (Jarrah, 2009: 4). Buna benzer düzenlemeler 2000’li yılların ilerleyen dönemlerinde de devam etmiştir.

2011 yılında başlayan Arap Halk Hareketleri Ürdün’e sıçradığında ise Ürdün Kralı hızlı reform paketlerini devreye sokarak sokak gösterilerini çevrelemek içinde girişimde bulunmuştur. Mart 2011’de, Ürdün’deki siyasi ve toplumsal grupların temsilcilerinden oluşan bir Ulusal Diyalog Komitesi kurulmuş ve seçim yasasını ve siyasi partiler ile ilgili yasa taslağını hazırlamak üzere görevlendirilmiştir. Buna ek olarak anayasada değişiklik yapmak üzere bir krallık komitesi oluşturulmuştur (Barari ve Satkowski, 2012: 44-45). Ancak bu girişimler, samimi ve sistematik bir reform programından uzak; temelde halk arasındaki tansiyonun azaltılmasına yönelik pratik ve kısa vadeli cevaplar olarak kalmış ve muhalif grupları tatmin etmemiştir (NTV, 2011). Bu bağlamda Ürdün’de rejimin devamlığının temel öncelik olmaya devam ettiğini ve bunun ülkedeki demokratikleşme girişimlerini sekteye uğrattığını söylemek mümkündür.

3. BÖLGESEL SORUNLARDA ÜRDÜN’ÜN DIŞ POLİTİKA KARARLARI

3.1. Arap-İsrail Sorunu

Filistin’in eşliğindeki konumuyla Ürdün, Doğu Kudüs ve Batı Şeria’ya yönelik Arap-İsrail mücadelesinden daima etkilenmiştir (Nasur vd., 2012: 2). Bu bağlamda düşünüldüğünde, Ürdün’ün Arap-İsrail sorununa yönelik dış politika kararlarını ve tutumunu analiz eden bir çalışma, sorunun kendisini inceleyen bir çalışma kadar hacimli olacaktır. Böyle bir analiz bu çalışma itibari ile odaklanılan konunun kapsamını aşacağından, burada Ürdün’ün bölgesel dış politika kararlarına dair genel bir çerçeve sunmak adına, Arap-İsrail sorununa dair temel tarihi ve siyasi gelişmelere yer verilecektir.

29 Kasım 1947’de Birleşmiş Milletler Filistin’i bölen Taksim Kararı’nı aldığı anda, Ürdün de Mısır, Irak, Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan gibi diğer Arap devletleri ile birlikte taksim kararına tepki göstermiştir (Nasur vd., 2012: 3). Filistin’in kendi hinterlandı olduğunu iddia eden Ürdün, Arap Lejyonu’nu Filistin’e göndermiştir. Sonrasında, daha önce de bahsedildiği üzere, Ürdün, Arap devletleri ile İsrail arasında patlak veren 1948 Arap-İsrail Savaşı sırasında Doğu Kudüs ve Batı Şeria’yı ilhak etmiştir.

1967 Arap-İsrail Savaşı’na Mısır ve Suriye ile birlikte fiili olarak katılan Ürdün, bu savaşta daha önce ilhak ettiği toprakları kaybetmiştir. Araplar için hezimet olan ve hem Orta Doğu’daki gelişmeler için hem de Arap-İsrail mücadelesi için bir dönüm noktası olan bu savaş, Ürdün’ün meseleye yönelik tutumu açısından da kayda değer bir dönüşüme yol açmıştır. 1947 Taksim kararından 1967 Arap-İsrail Savaşı’na kadar İsrail’in ortadan kaldırılmasına şeklinde olan Ürdün’ün İsrail politikası, artık 1967 savaşında kaybedilen toprakların geri alınması ya da İsrail’in işgal ettiği topraklardan çıkarılması şeklinde tanımlanmaktadır (Armaoğlu, 1989: 259).

1967 savaşında diğer Arap devletlerinden daha fazla toprak kaybı yaşamasına rağmen Ürdün, 1973 Arap-İsrail Savaşı'na ise Ürdün hukuken katılmamıştır. Savaşın hazırlık aşamasında Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'dan oluşan üçlü ittifaka taraf olmamış ve savaş planlarına dâhil edilmemiştir. Fakat savaş başladıktan sonra Mısır lideri Enver Sedat, Ürdün'ü İsrail'e karşı yeni bir cephe açmaya ve savaşa katılmaya davet etmiştir. Arapların yanında savaşa katılmak ile İsrail'le bir çatışmanın getireceği olası toprak kayıplarından uzak durmak arasında sıkışan Ürdün yönetimi, Golan Tepeleri'nde Suriye'ye destek vermek üzere asker göndermiş ancak desteğini sınırlı tutmuştur. Dolayısıyla Ürdün, 1973 savaşında Arap müttefiklerine katılmış fakat bunu, yeni bir cephe açmaksızın yapmıştır (Ryan, 2009: 73-74; Robins, 2019: 148-149).

1970'li yıllarda Arap-İsrail sorunuyla ilgili başka bir gelişme Mısır ile İsrail arasında Camp David Anlaşmaları'nın imzalanması ile yaşanmıştır. Kral Hüseyin, Mısır ile İsrail arasında 1979 yılında başlayan Camp David Anlaşmaları'nı sert bir dille eleştirmiş ve Mısır ile diplomatik ilişkilerini kesen ilk Arap devleti olmuştur (Al Madfai, 1993: 54-59; Nasur vd., 2012: 7). İsrail ile anlaşmaya varmasından dolayı 1979 yılında Mısır ile diplomatik ilişkilerini kesen Ürdün, 1994 yılında bu kez kendisi, İsrail ile resmi barış antlaşmasına imza atmıştır. İsrail ile FKÖ arasında 1993 yılında imzalanan Oslo I Anlaşması'nın ardından İsrail hükümeti Ürdün ile de barış yapmak istediklerini açıklamıştır. ABD'nin de teşvikiyle iki ülke arasında görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler sırasında İsraili temsilcilerin, barış sağlandığı takdirde Ürdün'e Kudüs'teki kutsal mekânların korunmasıyla ilgili ayrıcalıklı bir statü verilebileceği ve buna ek olarak Ürdün'ün ABD'ye olan borçlarının silinmesi için ABD Başkanı Clinton'a ve ABD Kongresi'ne öneride bulunacağı konusunda söz vermesinin de etkisiyle 25 Temmuz 1994 tarihinde taraflar arasında barış imzalanmıştır (Shlaim, 2000: 541-542).

Bu imza, Ürdün'ün Arap-İsrail sorunu çerçevesinde aldığı en kritik karar olarak kabul edilmektedir. Kararın zamanlamasına ve İsrail ile görüşmelerin başladığı tarihe bakıldığında bu tarihin, ilerleyen satırlarda yer verilecek olan Körfez Savaşı'nı takip eden döneme denk geldiği görülmektedir. Körfez Savaşı'nda ABD'yi tatmin edecek politikalar izlemekten uzak kalan ve bunun sonucunda kendisini özellikle ekonomik anlamda izole olmuş hisseden Ürdün'ün, Körfez savaşından sonra batı desteğinin yeniden kazanılmak istemesinin İsrail ile barış masasına oturmasında önemli bir motivasyon olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Sonuç olarak, Ürdün stratejik tereddütler ve kararsızlıklara başvurarak Filistin sorununa yönelik çıkarlarını korumaya çalışmıştır ve çalışmaktadır. 1948 ve 1967 savaşlarında diğer Arap devletlerinin yanında yer alırken ve onlardan askeri yardım alırken, 1973 savaşı başlarken ordunun yeniden inşası ve iç politikadaki konumunu güçlendirmekle meşgul olan Ürdün, bu meşguliyeti ve önceliği nedeniyle çatışmaya dâhil olmak istememiş ve muhtemel toprak kayıplarından kaçınmaya çalışmıştır. Ancak Arap ülkeleriyle çevrili coğrafyası, Ürdün'ün karar alma sürecini etkileyen önemli bir unsur olmuş, Arap müttefiklerine hayır demek Ürdün için mümkün olmamıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise Ürdün, içinde bulunduğu ekonomik izolasyonun da etkisiyle İsrail ile barış masasına oturmuştur.

3.2. İran-İrak Savaşı (1980-1988)

Saddam Hüseyin'in kuvvetleri 1980 yılında İran'a girdiğinde Ürdün Kralı Hüseyin, açık bir şekilde İran rejimi karşısında Irak'ı desteklemiştir. Ürdün için İran, Batı yanlısı monarşilere karşı militan İslamcı örgütleri destekleyen bir tehdit olmuştur. Ancak, bunun ötesinde İran, Körfez'deki Arap ülkelerinin petrol güvenliğine tehdit teşkil etmekteydi ve Ürdün de bu petrol kaynaklarına bel bağlamış durumdaydı.

Irak ise Ürdün için, kendi Batı yanlısı duruşuna rağmen, yakın bir askeri ilişki kurmayı başardığı bir ülke olmuştur. Irak, Ürdün'e Arap-İsrail çatışmasında savunma amaçlı fonlar sağlayarak adeta ileri bir hat sağlamıştır. Bu çatışmalarda Ürdün'ün hava savunma silahlarının bir kısmı Irak tarafından finanse edilmiştir (Entessar, 1984: 48). Ayrıca Irak, Ürdün'ün temel ticaret partneri konumundaydı. İhracatının yarısından fazlası ve Akabe liman ticaretinin yarısına yakını Irak ile olan ticarete dayanmaktaydı (Morris, 1993: 29-30).

Bu nedenlerle Ürdün, sekiz yıl süren İran-İrak savaşı boyunca Irak'ın yanında yer almıştır. Irak'ın İran'ı işgalini açıktan savunan ilk ülke olmuş ve Saddam rejimini desteklemiştir. Tüm limanlarını, havaalanlarını, topraklarını Irak'ın ithalat ve ihracat malları için açık tutmuştur ve özellikle Akabe limanı savaş süresince Irak'ın ana beslenme hattı olmuştur (Entessar, 1984: 49). Diplomatik anlamda da Ürdün, Körfez ülkelerini Irak'a yardım etmeleri ve onun yanında yer almaları konusunda telkin etmiştir.

Irak'a olan bu desteği karşısında ise Ürdün, Irak'tan piyasa değerinin çok altında bir fiyata petrol almıştır. Buna ek olarak, 1989 yılı itibariyle Ürdün ithalatının %17,3'ünü Irak'tan yapılan ithalat oluşturmuş ve Ürdün'ün Irak'a olan ihracatı toplam ihracatının %23,2'si oranında olmuştur. Savaş sonrası dönemde Ürdün ile Irak arasındaki ekonomik bağlar o kadar kuvvetlenmişti ki kimileri bu duruma "de facto federasyon" olarak atıfta bulunmuştur (Ryan, 2000: 41).

3.3. Körfez Savaşı (1990-1991)

2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi ile başlayan Körfez Krizi kısa zamanda uluslararası bir boyut kazanarak Körfez Savaşı'nı başlatmıştır. Irak'ın Kuveyt'e girmesini takiben önce Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ile Irak'a yönelik ambargolar konulmuş, daha sonraki kararlarla da deniz ve hava ablukası uygulanmasına karar verilmiştir (Yılmaz, 2004: 277). Irak'ın kendisine verilen zamanda Kuveyt'ten çekilmemesi üzerine 1991 yılının Ocak ayında kriz, bir savaşa dönüşmüş ve ABD önderliğindeki koalisyonun silahlı kuvvetleri Irak'a girmiştir. ABD Başkanı Bush'un 1991'de Kuveyt'in kurtarıldığını bildirmesi ile de Irak'a yönelik Çöl Fırtınası Operasyonu sona ermiştir.

Irak Kuveyt'i işgal ettiğinde Ürdün Kralı Hüseyin derhal krizde arabulucu rol oynamak üzere girişimde bulunmuştur. Cezayir, Moritanya, Libya, Fas, Sudan, Tunus ve Yemen gibi ülkelerin diplomatik temsilcilikleri arasında mekik diplomasisi yürütmüştür. Savaşın ölçeğinin küresel düzleme yayılmasıyla birlikte Kral Hüseyin'in diplomatik çabaları da Fransa, İtalya, Almanya, İspanya ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerini ve ABD'yi içerecek şekilde

genişlemiştir. Şüphesiz ki bu durum, Körfez Krizi'nin Ürdün'ün güvenlik algısında ne denli önemli bir tehdit oluşturduğunun göstergesi niteliğindedir (Ryan, 2009: 128-129).

Söz konusu diplomatik girişimler sırasında ve krizin savaş dönüşmesini takip eden süreçte Ürdün, toprak işgalini kabul edilemez bulmakla birlikte, dış müdahaleye karşı bir duruş sergilemiştir. Kral Hüseyin'e göre sorun bölge-dışı devletlerin müdahalesi ile değil, Arapların kendi arasında çözülmeli idi (Morris, 1993: 29). Kısacası, işgal gerçekleştiğinde Kral Hüseyin'in tepkisi iki şey yapmak olmuştur: arabuluculuk etmeye çalışmak ve meseleyi bir Araplar-arası mesele olarak ilan etmek (Robins, 2019: 189). Bu bağlamda Ürdün, ABD önderliğinde oluşturulan koalisyona katılmayı reddetmiştir. Ürdün'ün bu savaştaki pozisyonun temelleri, ülkenin ekonomik sıkıntıları ve iç politik dengelerinde yatmaktadır.

İç politik dengeler düşünüldüğünde, Kral Hüseyin'in hem Ürdünlülerin hem de Ürdün vatandaşı Filistinlilerin Körfez Krizi'nde Irak yanlısı bir tutum takınması ve bunun toplumsal muhalefete dönüşmesi ile Kral Hüseyin'in popülaritesine gölge düşürmemek için Irak'a karşı sert bir tutum izleyemediği görülmektedir (Cunningham, 1998: 195). Ürdün, IMF ile olan ilişkisi çerçevesinde 1989 yılında demokratikleşme ve liberalleşme programı uygulamaya başlamıştı. Bu program bağlamında basına yönelik baskılar bir nebze gevşetilmiş ve parlamento seçimlerine müsaade edilmişti. Hem parlamento hem de Ürdün halkı Körfez Krizi sırasında Irak yanlısı bir tutum takınmıştı ve liberalleşme programının yarattığı görece özgürlük ortamında sokak gösterileri ve gazete ve dergilerde yayınlanan makalelerle bu tutumlarını dile getirmekte ve gözler önüne sermiştir (Ryan, 2000: 41). Bunun yanı sıra, Ürdün vatandaşı Filistinlilerin çoğu da Irak'ı ve Irak lideri Saddam'ı desteklemiştir (Tessler, 1994: 737).

Ürdün'ün Körfez Savaşı sırasında izlediği politikayı belirleyen bir diğer faktör olarak ülkenin ekonomi durumuna bakıldığında ise ülke içinde devam etmekte olan ekonomik krizin ve Ürdün'ün ekonomik açıdan Irak'a bağımlı olmasının, Ürdün rejimini en önemli ticaret ortağı olan Irak'ın yanında yer almaya sevk ettiğini söylemek mümkündür. O dönemde Ürdün petrol arzının %82,5'i Irak'a bağlıydı. Ayrıca daha önce de bahsedildiği üzere Irak, Ürdün'ün bir numaralı ticaret ortağıydı. Bu durumda, eğer Ürdün'ün ABD önderliğindeki koalisyonda yer alarak Irak'a yönelik ambargoları desteklemesi Ürdün'ün bir numaralı ticaret ortağı ile olan ihracatını sekteye uğratacağı (Brand, 2001: 150).

Kısacası, Ürdün olayların başında her iki taraftan bağımsız bir politika izlemeye çalışmışsa da bunu başaramamıştır. Ülke içinde devam etmekte olan ekonomik kriz ve Ürdün'ün ekonomik açıdan Irak'a olan bağımlılığı gibi ekonomik faktörlerin Ürdün'ün içindeki Irak yanlısı toplumsal muhalefet ile çakışması Ürdün'ü Irak'ın yanında yer almaya itmiştir.

Bu politika Ürdün'e pahalıya mal olmuştur. Ürdün'ün ABD liderliğindeki Batı koalisyonu karşısında Irak'ın yanında yer alması, Ürdün'ü ABD'den uzaklaştırmış; Körfez ülkelerinin ekonomik yardımlarını ve finansal desteklerini durdurmalarına ve Suudi Arabistan

ve Kuveyt'in Ürdün vatandaşı işçilerini sınır dışı etmelerine yol açmıştır. Bölge ülkeleri Ürdün'ü, bir Arap devletini işgal eden başka bir Arap devletinin yanında yer aldığı için suçlamışlardır (Sütalan, 2011: 194).

Bu krizden önemli dersler çıkararak Kral Hüseyin, 1990'lı yılların kalan kısmında Körfez ülkeleri, İsrail ve Batı ile ilişkilerini düzeltmek için çaba sarf etmiş; olası bir ekonomik çöküntüyü bu yolla elde edeceği yardımlarla engellemeye çalışmıştır (Yeşilyurt, 2009: 52). Nitekim 1990'lar Ürdün'ün ilgisinde Irak'tan ABD ve daha az ölçüde de olsa İsrail'e doğru bir yön değişimine sahne olmuştur. Kral Hüseyin, Madrid Barış Görüşmeleri'ne katılmış ve 1994 yılında İsrail ile resmi barış antlaşması imzalamıştır (Sasley, 2002: 40).

3.4. ABD'nin Irak'ı İşgali (2003-2011)

ABD'nin Irak'ı işgaline giden süreçte, 2002 yılı başlarında ABD Başkanı George W. Bush'un Irak'ta rejim değişikliğinden bahsetmesiyle birlikte, 1999 yılında Kral Hüseyin'in vefatından sonra tahta geçen Kral II. Abdullah, sorunun savaşa varmadan diplomatik yollarla çözülmesi üzerinde durmuştur. Ürdün'ün temel endişeleri olan bir yanda ülkenin güvenlik ve ekonomik kırılganlığı, diğer yanda ise ülke içindeki siyasi güçler arasındaki hassas dengenin korunması, ABD'nin Irak'ı işgalinin gerçekleşmesi ile körüklenmiştir (Lasensky, 2006: 3).

2000 yılında İkinci İntifadanın patlak vermesi ve bu olayın hâlihazırda devam etmekte olan etkisiyle ülke içindeki Filistin kökenli muhalefetin alevlenmesini göz önünde bulunduran Kral Hüseyin, gerek ulusal platformda gerekse uluslararası platformda mümkün olduğu kadar işgal karşıtı bir tavır takınmaya çalışmıştır (Yeşilyurt, 2009: 52). Bu duruma ek olarak Ürdün, Irak'ta gerçekleşecek muhtemel bir savaşın kendisine istikrarsızlık getireceğini hesap etmekteydi. Irak'a ilişkin bir savaş Ürdün için siyasi karmaşa, ekonomik sıkıntıların büyümesi ve yeni bir mülteciler sorunu demektir.

Esasında, ABD'nin Irak'ı işgali, Ürdün dış politikası açısından bir test niteliğindedir. Ürdün, Körfez Savaşı sırasındaki yanlışlarını tekrarlamadan, ABD'yi karşısına almadan bu durumu atlamanın yolunu bulmak durumundaydı. Bu nedenle Ürdün, ABD ve Irak'a mesafeli durmuş, açıkça taraf olmaktan ve bir seçim yapmaktan mümkün olduğu kadar çekinmiştir. Kral II. Abdullah bir taraftan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına uygun olarak diplomatik yollardan çözümü desteklerken diğer taraftan da Irak'a bu kararlara uyma çağrısında bulunmuştur. Yani, Ürdün, söylemleriyle Amerika'nın politikalarına mesafeli durmuş ama aynı zamanda da muhtemel bir sonucun sorumluluğunu Saddam Hüseyin'e yüklemiştir (Hinnebusch ve Quilliam, 2006: 518-519).

Ancak savaşın yaklaşmasıyla beraber, Ürdün topraklarını Amerikan birliklerine açmıştır. Ürdün, hem İsrail'in emellerine karşı korunmak hem de ekonomik iyiliği adına ABD'siz yapamayacağını Körfez Savaşı sırasında anlamış ve bu nedenle Irak ile olan ekonomik bağlarını, Saddam sonrası dönemde Amerikan hâkimiyeti olan bir Irak'ta telafi etmek üzere feda etmiştir (Hinnebusch ve Quilliam, 2006:519). Ülkedeki Amerikan karşıtı muhalefet karşısında Kral birtakım sert önlemler alma yoluna gitmiş, çoğu halk gösterisi yasaklanmış-

tır. Medyaya sınırlamalar getirilmiş ve Amerika'nın Ürdün'deki askeri faaliyetleri ile ilgili yayın yapılmaması konusunda baskı uygulanmıştır (Lasensky, 2006: 4-5).

Savaş sonrası dönemde Ürdün'ün Irak politikasındaki önceliği, Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, Irak'ta Sünnilerin etkin olduğu bir yönetim ve Batı yanlısı bir rejim kurulması olmuştur (Ayhan, 2010: 54). Ürdün, Irak'ın savaş sonrasında yeniden istikrara kavuşmasından ekonomik ilişkilerin ve petrol akışının artması açısından ve savaş sırasında ve sonrasında ülkeye akın eden mültecilerin evlerine dönmesi açısından büyük bir kazanç olacağını hesap etmiştir. Buna paralel olarak da Ürdün Irak'ın istikrarlı bir ülke olması için işgal sonrası Irak'taki ekonomik, diplomatik ve güvenlik alanında yeniden yapılandırma çalışmalarına doğrudan destek vermiştir (Ayhan, 2010: 55).

3.5. Arap Halk Hareketleri ve Suriye İç Savaşı

2010 yılının sonlarında başlayan ve “Arap Baharı” olarak adlandırılan Arap Halk Hareketleri, Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de iktidar değişimine sebep olurken, Suriye'de Esad rejimi ile muhalefet hareketi arasında iç savaş ve sonrasında da uluslararası krize dönüşen çatışmalara yol açmıştır. Arap halk hareketleri hem bölgesel hem de özgün nitelikler taşımaktadır. Ayaklanmalar ülkelerin özgün tarihleri ve nitelikleri bağlamında gelişmeleri itibarıyla özgün nitelik taşıırken, olayların birbirinin tetikleyicisi olması, muhalif gruplar arasında bölgesel dayanışma ağlarının ortaya çıkması ve temelinde ülkelerindeki ekonomik eşitsizlik, yolsuzluk ve siyasi yozlaşma gibi benzer şikâyetleri dile getirmeleri itibarıyla de bölgeseldirler (Altunışık, 2012).

Arap dünyasındaki bu toplumsal hareketler, Ürdün'de de reform yanlısı hareketin liberalleşme taleplerini ortaya koymalarına imkân tanımıştır. 7 milyon nüfuslu Ürdün, 2011 yılından itibaren Suriye, Yemen ve Bahreyn'deki gibi olmazsa da daha çok küçük çaplı gösterilere sahne olmuştur. Ülkede gerçekleşen yönetim karşıtı gösteriler, Ürdün Kralı Abdullah'ı da harekete geçirmiş ve sınırlı sayıda anayasal reformlara onay verilmiştir (NTV, 2011). Muhalefetin bu sınırlı reformlarla tatmin olduğunu söylemek mümkün değilse de Ürdün'ündeki halk hareketinin kaynama noktasına gelmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Birçok Arap ülkesindeki aksine, “Ürdün Baharı” kapsamı ve sonucu itibarıyla sınırlı olmuştur. Kilit siyasi aktörler rejim değişikliği çağrısında bulunmamışlardır. Ürdün'deki mevcut siyasi durumun savunulamaz olduğu düşünmüş ancak Ürdünlüler rejimi değiştirmek değil onu onarmak için sokaklara dökülmüştür (Barari ve Satkowski, 2012: 43).

Arap halk hareketleri çerçevesinde, Mısır ve çok büyük ölçüde de Suriye'deki olaylar Ürdün için ayrı bir önem teşkil etmiştir ve etmektedir. Mısır'ın Ürdün için önemi iki ülke arasındaki doğalgaz sevkiyatından ileri gelmektedir. Ürdün, doğalgaz ihtiyacını Mısır'da yaptığı ithalat ile karşılamaktadır ve bu açıdan Mısır'dan doğalgaz sevkiyatının güvenliği Ürdün için oldukça önemlidir. Buna paralel olarak, Mısır'daki halk hareketleri ve sonrasında oluşacak muhtemel güç boşluğu, Ürdün üzerinde yaratabileceği domino etkisi kadar iki ülke arasındaki doğalgaz sevkiyatının devamlılığı ve güvenliğine tehdit teşkil etmesi açı-

sından Ürdün'ü endişelendirmiştir. Nitekim Mısır'da Mübarek rejiminin sona erdiği Şubat 2011'den Mart 2012'ye kadar Ürdün'e Mısır doğalgazını taşıyan boru hattına on üç defa saldırı düzenlendiği rapor edilmiştir. Boru hatlarına yapılan saldırılar, Ürdün'de başta doğalgaz olmak üzere elektrik fiyatlarında artışlara sebep olmaktadır (İnternet Haber, 2012). Bu durum göz önüne alınarak değerlendirildiğinde, Ürdün'ün Mısır'daki halk hareketleri sırasında ve sonrasında doğalgaz hatlarının korunarak doğalgaz arzının devamlılığının sağlanmasını öncelik olarak belirlediğini söylemek mümkündür.

Suriye'deki ayaklanmalar başladığında ise Ürdün, yansız bir tutum yakınmaya çalışmış ve Suriye'de olanların ülkenin iç işleri ile ilgili olduğunu düşünerek kendisine olaylardan uzak tutmaya çalışmıştır. Ürdün bir taraftan Arap Birliği'nin Suriye'de katliamları kınayan kararlarının tamamını desteklemiş, Arap Birliği'nde Suriye muhalefetine temsil hakkı verilmesini savunmuştur. Diğer taraftan ise Suriye Büyükelçisinin Amman'dan gönderilmesi gibi adımlar atmaktan geri durmuştur. Yönetim Ürdün'de hem Suriye rejimi karşıtı ve hem de rejim yanlısı gösterilerin düzenlenmesine izin vermiştir (Orhan, 2016: 56). Ürdün'ün önceliği Suriye'deki rejimin ne olduğu ya da olacağı değil, Suriye'deki krizin Suriye'nin toprak bütünlüğüne uygun ve barışçıl bir şekilde çözülmesi olmuştur (Al-Weshah, 2014: 197).

Suriye'deki çatışmaların bir iç savaşa dönüşmesi ile beraber durum Ürdün'ü birçok açıdan tehdit eder hale gelmiştir. Siyasi açıdan ve güvenlik açısından, Ürdün Suudi Arabistan gibi diğer Sünni Arap monarşiler ile Esad rejimine karşı muhalefeti destekleme noktasında aynı yerde durmaktaydı. Fakat diğer devletler jeopolitik olarak İran'ın Suriye'nin yanında yer alarak arttıracığı bölgesel etkisinin önünü kesmekle ilgilirken, Ürdün'ün endişeleri daha kısa vadeli ve acildi (Sharp, 2012: 10-11). Şüphesiz ki bu durumda, Suriye ve Ürdün'ün sınır komşusu olmaları önemli bir faktördür. İki ülkenin halkları arasında aile bağları da mevcuttur. Bu nedenle, Esad rejiminin saldırılarından kaçan yüzbinlerce Suriyeli Ürdün'e sığınmaktadır. Ürdün'deki Suriyeli göçmen sayısı, BM tarafından Haziran 2018 itibari ile 666,294 olarak belirlenmiştir (UNHCR, 2018).

Mülteciler sorununa ek olarak, iki ülkenin sınır komşusu olması, Suriye güçleri kontrolü ele geçirmek için çaba sarf ederken, Esad'ın ordusu ve Ürdünlü sınır muhafızları arasında çatışmalar çıkmasına da sebep olmuştur (Sharp, 2012: 11). Zaman zaman Suriye'den Ürdün'e atılan roketler de gerginlikleri tırmandırmıştır. 2012 yılının Ağustos ayında Ürdün Enformasyon Bakanı, Suriye'den atılan dört roketin sınırlarındaki Turra bölgesine isabet etmesi ve onlarca kişinin yaralanmasından dolayı Suriye'ye nota verdiklerini belirtmiştir (NTV, 2012).

İŞİD'in bölgedeki varlığı Suriye iç savaşının Ürdün'ün güvenliği üzerindeki etkisini arttıran bir başka gelişme olmuştur. Ürdün, ABD öncülüğünde İŞİD'e karşı saldırı düzenleyen koalisyonun bir üyesi olmuş ve hava harekâtlarına katılmıştır. Saldırıya katılan pilotlardan birisinin uçağının Suriye'de düşmesi ve İŞİD'in de pilotu alıkoyarak ardından öldürmesi üzerine Ürdün, Irak ve Suriye'deki İŞİD hedeflerini bombalamıştır (Sputnik, 2015).

Sonuç olarak Ürdün'ün Suriye'ye ilişkin önceliklerini, radikal hareketlerin sınırlarına yaklaşmaması ve Suriye'de bölge kontrolü elde edememesi, Suriye'nin parçalanmaması, Suriye devletinin tamamen çökmemesi, mülteci akınının önlenmesi, Suriye sınırının güvenliğinin sağlanması olarak sıralamak mümkündür (Orhan, 2016: 57).

4. VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Vaka olarak seçilen Ürdün'ün, coğrafi özellikleri, siyasi tarihi, ekonomik durumu, demografik yapısı ve rejim tipi ile bölgesel sorunlara yönelik dış politikasının incelenmesinin ardından, çalışmanın başlangıcında ortaya konulan hipotezlerle ilgili şu değerlendirmeleri ortaya koymak mümkündür:

Değerlendirme 1: Coğrafi özellikler, dış politika üzerinde etkisi görülen iç dinamiklerden bir tanesidir. Ürdün'ün kendisinden daha güçlü ve daha saldırgan komşularla çevrili coğrafi sınırları, ülkenin güvenlik çıkarlarını büyük ölçüde etrafını çevreleyen komşuların istikrarına bağlı kılmaktadır. Çünkü Ürdün, dış kaynaklı ani bunalımlara karşı kendisini koruyabilecek stratejik derinliğe sahip değildir.

Ürdün'ün coğrafi açıdan içinde bulunduğu bu konuma bağlı olarak Ürdün'ün temel endişesi, Orta Doğu'da, özellikle de Sünni-Şii tansiyonunun yükseldiği Irak ve anlaşmazlıkların hiç bitmediği İsrail ve Filistin topraklarında, bir güvenlik boşluğudur (Samaan, 2012: 15). Bu endişe, genel olarak Ürdün'ü bölgesel sorunlarda mümkün olduğu kadar tarafsız bir politika izlemeye sevk etmektedir. Ürdün'ün Körfez Savaşı'nda sorunun bölge dışı ülkelerin müdahalesi olmadan çözülmesini istemesini; Irak Savaşı sonrasında Irak'ın güçlü bir şekilde yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunma girişimlerini; Suriye iç savaşında Suriye'deki rejimin ne olacağından ziyade Suriye'nin toprak bütünlüğünü ve bir güç boşluğunun oluşmasının engellenmesini önceleyen politikalar takip etmesi bu durumun örneklerindedir.

Değerlendirme 2: Ülkelerin siyasi tarihi, dış politika eğilimlerini şekillendirmektedir. Ürdün'ün yabancı bir devletin ve taht arayan bir prensin çıkarlarını korumak adına oluşturulan, bu özelliği itibarıyla de siyasal bir toplum olarak geçmişi olmayan yapay bir devlet olması, Ürdün rejiminin dış politika eğilimlerini yönlendirebilmektedir. Bağımsızlığını İngiltere'den alan Ürdün, bir bağımsız mücadelesi vermemiş ve bu anlamda siyasi ve ekonomik bağımsızlığı önceleyen bir dış politika gündemi egemen olmamıştır. Bu durum Ürdün'ün bölgesel sorunlardaki dış politika kararlarında Batı ile uyumlu kararlar alabilmesini kolaylaştırmıştır. Ürdün'ün Irak Savaşı'nda ve Suriye iç savaşı sırasında ABD'nin politikaları ile uyumlu politika adımları atabilmesinde bunun etkisi olduğu değerlendirmesini yapmak mümkündür.

Değerlendirme 3: Ekonomik durum, ülkelerin dış politika kararlarını etkileyen önemli bir unsurdur. Dış yardım ve yatırıma bağımlı olması ve petrol ihtiyacı ile tanımlanan ekonomik durum ve koşullar, Ürdün'ün bölgesel politikalarını, özellikle de ittifak davranışını belirleyen ana faktörler olmaktadır. Bu durum Ürdün'ü, bölgesel ve küresel krizlerde sistem-

deki büyük güçlerle uyumlu politikalar izlemeye sevk etmektedir. Körfez Savaşı sonrasında ABD'nin tepkisi sonucu darbe alan ekonomisini toparlamak amacıyla İsrail ile barış imzalaması; İran-İrak Savaşı'nda temel ticaret ortağı olan Irak'ı desteklemesi; Körfez Savaşı'nda benzer bir sebeple Irak'a kolaylıkla cephe alamaması; Mısır'daki halk hareketleri sırasında önceliğinin doğalgaz akışının güvenliği olması Ürdün'ün ekonomik durumunun dış politika kararlarını etkilemesinin örneklerini oluşturmaktadır.

Değerlendirme 4: Ülkelerin demografik yapıları dış politika karar alma sürecinde belirleyici rol oynayabilmektedir ancak bu rol zaman zaman rejim tipinin ve ekonomik koşulların sınırlandırıcı etkisine maruz kalabilmektedir.

Büyük bir Filistinli nüfusa sahip olan Ürdün'den dış politika kararlarını alırken bu nüfusu da dikkate alarak davranması beklenmektedir. Körfez Savaşı sırasında Irak karşıtı hareket edilememesinde Saddam Hüseyin'in Filistinlilerin davasını savunan söylemlerinin ve desteğinin Ürdün'deki Filistinliler arasında sempati yarattığından önceki satırlarda bahsedilmişti. Bu sempatinin, Ürdün yönetiminin Körfez Savaşı'ndaki politikasını belirlerken hesaba kattığı unsurlardan bir tanesi olduğu görülmektedir. Ancak Körfez Savaşı sonrası İsrail ile masaya oturulması ve 2003'te başlayan Irak Savaşı'nda tüm muhalefete rağmen ABD'ye topraklarını açması göz önünde bulundurulduğunda rejimin, farklı grupların çıkarlarını ve taleplerini dilediğinde göz ardı edebileceği görülmektedir. Bu noktada ülkenin monarşi ile yönetilmesi itibarıyla rejimin hesap verebilirliğinin öncelikli olmaması ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumdan dolayı dışa bağımlı olması belirleyici olmaktadır.

Değerlendirme 5: Rejim tipi ile dış politika karar alma süreci arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ürdün'ün demokratik kurumların ve değerlerin tam anlamıyla oturmadığı ve benimsenmediği bir ülke olması, dış politika kararları alınırken farklı siyasi ve toplumsal grupların çıkarlarının temsilinden ziyade rejim güvenliğinin öncelenmesini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla rejim, gerekli gördüğü durumlarda basın ve medyanın denetim altında tutulması, siyasi katılımın kısıtlanması gibi uygulamalarla kamuoyunun karar alma sürecine dâhil olmasını engelleyebilmektedir. 1994 yılında seçim yasasının muhalefetin rolünü kısıtlayacak şekilde yeniden düzenlenmesinin İsrail ile imzalanacak barış anlaşmasının onaylanmasından hemen öncesine denk gelmesini bunun örneği olarak değerlendirmek mümkündür. Yine Amerikan karşıtı muhalefete rağmen Irak Savaşı'nda ABD ile uyumlu politikalar izlenmesi bu durumun örneklerindedir.

SONUÇ

Sonuç olarak bu çalışmada iç dinamiklerin, ülkelerin dış politika kararları üzerinde belirleyici rol oynadıkları, Ürdün örneği üzerinden ortaya konulmuştur. Kurulduğu günden itibaren Haşimi Ürdün Krallığı'nın temel hedefi rejimin sürekliliğini garanti altına almak ve bununla ilişkili olarak Ürdün ekonomisinin güçlenmesini sağlamak olmuştur. Ülkenin bölgesel dış politikası da bu hedeflere hizmet etmek üzere belirlenmektedir. Ürdün'ün bölgesel dış politikası, ekonomisini idame ettirmek için yardımlarına ve hamiliğine bağımlı olduğu

ABD ve Batı ile ilişkilerini koparmadan, Batı ile parçası olduğu ve yine ekonomik olarak finansal yardımlarına ve ticaret bağlarına ihtiyaç duyduğu Arap dünyası arasında bir denge oluşturma çabası etrafında şekillenmektedir. Bölgesel politikaların belirlenmesi sürecinde ülkenin ekonomik durumuna ve koşullarına ek olarak, Ürdün'ün coğrafi özellikleri, siyasi tarihi ve rejim tipi belirleyici etkiye sahiptir.

Coğrafya, siyasi tarih, ekonomik durum, demografik yapı ve rejim tipi gibi dinamikler dış politika yapım sürecini etkilemekle birlikte bu etkinin her zaman aynı yoğunlukta ve doğrudan olmayacağını altını çizmekte fayda görülmektedir. Ürdün örneğinde demografik yapının belirleyiciliğinin rejim tipi ve ülkenin ekonomik durumunun sınırlayıcı etkisine maruz kalması bu durumun göstergesi olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Z. (2012). Ürdün Dış Politikasının Temel Bileşenleri: Belirsizlik Sorunu ve Tehdit Algılaması, *International Journal of Social Science*, 5 (2), 439-459.
- Al-Madfai, M. R. (1993). *Jordan, the United States and the Middle East Peace Process 1974-1991*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Alpay, Y. & Ertürk, Y. M. Ürdün Ülke Analizi, http://www.turkarap.org/tr/dokuman_indir.php?id=33&fileType, (12.11.2012).
- Altunışık, M. (2012). Arap Ayaklanmalarını Anlamak-1, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3996>, (18.11.2012).
- Al-Weshah, A. (2014). Jordan Diplomacy Towards Syria and the 2011 Syrian Crisis 2011-2013, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/...2014...11/c/11636-11399.pdf>, (12.05.2019).
- Anadolu Ajansı. (07.09.2017). Ülke Profilleri: Ürdün, <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/urdun/903484>, (30.04.2020).
- Armaoğlu, F. (1989). *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1986)*, 1. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ayhan, V. (2010). Ürdün Dış Politikası ve Türkiye ile İlişkiler: Irak Savaşı Sonrası Dönem, *Orta Doğu Analiz*, 2 (13), 48-58.
- Barari, H. A. & Satkowski, C. A. (2012). The Arab Spring: The Case of Jordan, *Orta Doğu Etütleri*, 3 (2), 41-57.
- Beinin, J. & Hajjar, L., Palestine, Israel and the Arab-Israeli Conflict: A Primer, https://web.stanford.edu/group/sper/images/Palestine-Israel_Primer_MERIP.pdf, (13.03.2018).
- Blackwell, S. (2009). *British Military Intervention and the Struggle for Jordan: King Hussein, Nasser and the Middle East Crisis 1955-1958*, New York; London: Routledge.
- Brand, L. A. (2001). In Search of Budget Security: A Reexamination of Jordanian Foreign Policy, L. Carl Brown (Ed.) *Diplomacy in the Middle East: the International Relations of Regional and Outside Powers* (içerisinde), London; New York: I.B. Tauris, 139-158.
- Catherwood, C. (2006). *A Brief History of the Middle East: from Abraham to Arafat*, New York: Carroll&Graff Publishers.
- Central Bank of Jordan. (2008), Central Bank of Jordan Yearly Statistical Series (1964-2008), http://www.cbj.gov.jo/pages.php?menu_id=136&local_type=0&local_id=0&local_details=0&local_details1=0&localsite_branchname=CBJ%3E, (18.11.2012).
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Orta Doğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Cunningham, K. J. (1998). The Causes and Effects of Foreign Policy Decision Making: An Analysis of Jordanian Peace with Israel, *World Affairs*, 160 (4), 192-201.
- Dessouki A. E. H. & Abul Kheir, K. (2008). Foreign Policy as a Strategic National Asset: The Case of Jordan, (Bahgat Korany & Ali E. Hillal Dessouki (Eds.) *The Foreign Policies of*

- Arab States: The Challenge of Globalization* (içerisinde), Cairo; New York: The American University in Cairo Press, 253-282.
- Entessar, N. (1984). External Involvement in the Persian Gulf Conflict, *Conflict Quarterly*, 4 (4), 41-56.
- Halliday, F. (2005). *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hinnebusch, R. & Quilliam, N. (2006). Contrary Siblings: Syria, Jordan and the Iraq War, *Cambridge Review of International Affairs*, 19 (3), 513-528.
- İnternet Haber. (06 Mart 2012). Mısır'dan İsrail ve Ürdün'e Doğalgaz Taşıyan Boru Hattına Roketli ve Bombalı Saldırı Düzenlendi, <http://www.internethaber.com/misir-israil-urdun-dogalgaz-saldiri--405697h.htm>, (18.11.2012).
- Jarrah, S. (2009). Civil Society and Public Freedom in Jordan: The Path of Democratic Reform, *The Saban Center for Middle East Polict at the Brookings Institution*, Working Paper No: 3.
- Lasensky, S. (2006). Jordan and Iraq: Between Cooperation and Crisis, *United States Institute of Peace*, Special Report No: 178.
- Library of Congress. (2006). Country Profile: Jordan, <https://www.loc.gov/rr/frd/cs/profiles/Jordan-new.pdf>, (30.04.2020).
- Milton-Edwards, B. & Hinchcliffe, P. (2009). *Jordan: A Hashemite Legacy*, London; New York: Routledge.
- Morris, M. E. (1993). *New Political Realities and the Gulf: Egypt, Syria and Jordan*, USA: Rand.
- Nasur, N. I. M. B., Al-Fawwaz, A. A & Al-Afif, A. K. (2012). Jordanian Foreign Policy toward the Palestinian Issue, *British Journal of Art and Social Sciences*, 8 (1), 1-16.
- NTV. (20.08.2012). İç Savaş Bu Kez Ürdün'ü Vurdu, <https://www.ntv.com.tr/dunya/ic-savas-bu-kez-urdunu-vurdu,QObzwjVAnECQeWVqIqrHxg>, (24.11.2012).
- _____(15.08.2011). Arap Baharı Ürdün'ü de Etkiledi, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25241471/>, (18.11.2012).
- Orhan, O. (2016). Suriye İç Savaşı ve Ürdün, *Orta Doğu Analiz*, 8 (73), 54-57.
- Robins, P. (2019). *A History of Jordan*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ryan, C. (2000). Between Iraq and a Hard Place: Jordanian-Iraqi Relations, *Middle East Report*, 215, 40-42.
- _____(2009). *Inter-Arab Alliances: Regime Security and Jordanian Foreign Policy*, Gainesville; Tallahassee: University Press of Florida.
- Saleh, H. A. K. (1991). Water Resources and Food Production in Jordan, Rodney Wilson (Ed.) *Politics and the Economy in Jordan* (içerisinde), London; New York: Routledge, 14-54.
- Samaan, J. L. (2012). Jordan's New Geopolitics, *Survival: Global Politics and Strategy*, 54 (2), 15-26.
- Sasley, B. E. (2002). Changes and Continuities in Jordanian Foreign Policy *Middle East Review of International Relations*, 6 (1), 36-48.

- Sharp, J. M. (2012). Jordan: Background and U.S. Relations, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33546.pdf>, (16.11.2012).
- Shlaim, A. (2000). *The Iron Wall: Israel and the Arab World*, New York: London: W. W. Norton&Company.
- Sütalan, Z. (2011). Ürdün'de Değişimi Anlamak, *Orta Doğu Etütleri*, 2 (2), 191-206.
- Sputnik. (06.12.2015). Ürdün, IŞID'i Irak'ta Pilotun Adıyla Vurdu, <https://tr.sputniknews.com/ortadoğu/201502061013827105/>, (02.06.2019).
- Tell, T. M. (2013). *The Social and Economic Origins of Monarchy in Jordan*, New York: Palgrave Macmillan.
- Tessler, M. (1994), *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*, Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press.
- Tınas, M. (2019). Devlet, Mehmet Şahin (Ed.) *Ortadoğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler* (içerisinde), İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 239-270.
- UNHCR. (2018). Jordan Fact Sheet, <http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/UNHCR%20Jordan%20Fact%20Sheet%20-%20June%202018.pdf>, (02.06.2019).
- Yeşilyurt, N. (2009). II. Abdullah Dönemi Ürdün Dış Politikası Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *Orta Doğu Analiz*, 1 (6), 48-56.
- Yılmaz, T. (2004). *Uluslararası Politikada Orta Doğu: Birinci Dünya Savaşından 2000'e*, Ankara: Akçağ Yayınları.